

El bosc cerdà i capciner. De qui és?

Introducció

El bosc és una part essencial de la vida de la Cerdanya i del Capcir i l'art cerdà fa sempre referència al bosc i a la utilització de la fusta. Em sembla interessant d'observar l'evolució de la utilització i de la propietat del bosc arran dels segles passats.

L'edat mitjana

No he trobat cap document que no digués que la població de la muntanya catalana utilitzava el bosc sense precaució i que, per sort, l'administració forestal n'ha salvat la riquesa. Cal matisar aquesta visió que arriba de l'Estat. El bosc té dos papers, el profit per als uns i un medi de subsistència per als altres. Cal trobar un equilibri que els aprofitats refusen i n'acusen els altres. El poble menut vol llenya, fusta d'obra i pastura per al bestiar; n'hi ha prou per a tothom. Els aprofitats volen carbó natural per a les fargues i posts per vendre. Mai no en tenen prou. El rei vol rendes, fusta per a l'armada nacional o la marina mercant i un espai important per a la caça que va ser sempre el seu esport favorit.

Un document de 1030 ens aprèn que la gent d'Osseja havia artigat un bosc per produir blat i menjar. El Comte fa pagar per l'engrandiment de l'espai cultivat i deixa fer. En aquest segle xi, no manquem pas d'arbres. Cent trenta anys més tard, amb el segle xii, s'entén que el bosc és una riquesa que cal protegir. Els Senyors d'Osseja i els rics decideixen de limitar l'artigament. Només permeten als pobres de recollir les branques mortes. Què podien fer més quan no tenien ni una destal? Veiem l'acord de l'autoritat i dels potents per salvar el bosc.¹

Aleshores el Rei té un comportament responsable. Prefereix la instal·lació de fargues en els boscs llunyans i amb forts pendents on l'explotació de la fusta és difícil. Limita'n el nombre de focs. El 1303,

Jean-Louis Blanchon,
historiador

La Santa Família al
retaula de N. S. de
Vilanova

Des del segle xv, l'arbre va desaparèixer d'una part de la muntanya catalana

és codificat el dret d'agafar fusta. Aleshores el Rei de Mallorca prohibeix la construcció d'un forn de calç en la vall del Campcardòs que demanaria massa llenya. Al segle xiv, Pere el Cerimoniós permet la producció tradicional limitada de carbó vegetal però prohibeix la producció quasi industrial amb forns bastits. Limita l'espai utilitzable pels pobles. Poden prendre branques per donar a menjar al bestiar però només les branques baixes. Encara una vegada veiem una voluntat de protegir el bosc acceptada per la gent. Ha de fer-ho el rei ja que les bones condicions econòmiques del reialme de Mallorca que acaba de desaparèixer expliquen una forta demografia i, doncs, una important utilització del bosc. Cal restaurar el bosc. Però les fargues pertanyen als notables i ja obtenen llicències quan no transgredeixen les interdiccions. La severitat de la llei cau sobretot en els pastors.

El 1348 és la terrible pesta negra i una caiguda demogràfica catastròfica. Amb la desaparició de moltes fargues i la manca d'habitants, el bosc s'eixampla. El 1392, els habitants d'Esposolla tenen l'autorització d'incendiar el bosc de Puigbalador perquè els agredeixen *moltes salvatgines axi de porcs, senglars, com d'osses*.²

Arriba el segle xv. L'economia exigeix ferro i les fargues catalanes demanen força llenya. Cal calç per a les cases. Un mercader de Puigcerdà i d'Osseja vol oposar-se al funcionament d'un forn de calç a Osseja. Amb la intervenció del procurador real, és denegat. La saviesa de Pere el Cerimoniós desapareix en profit d'interessos immediats. Una corrupció generalitzada permet als fusters de prendre tots els arbres que volen. D'ara data la desaparició dels boscs de Campcardòs, del Pas de la Casa, etc. Aja, Vilallobent i Queixans, que no tenen boscs, en roben en el territori de Palau. És el saqueig. Per tant no és la culpa de la població palauenca. Ja és el diner que mana.

Els temps moderns

Hi ha rics i pobres però els pobres poden viure. La muntanya és un espai comunitari i col·lectiu. Els animals poden pasturar pertot arreu després de la collita. Existeixen vastos terrenys comunals que són a tothom. El bosc, obert a tots, no tem tant la gent del poble que els fusters que el pilen. El segle xviii veu la desaparició d'aquests usatges amb la

vinguda de la privatització i de la propietat individual de la terra. El paisatge de la Cerdanya i del Capcir canvia molt amb l'aparició del boscatge i de les tanques.³ Les tanques d'arbres de fullatge caduc donen la llenya a la gent i deixen els boscs als potents o a l'Estat que mana des de Versalles i vol fusta per a l'armada real. Què li resta al desdixat que vivia amb unes cabres que menjaven en els terrenys comunals o al bosc? Amb el dret de la sacrosant propietat, tot li és prohibit És el que diu l'article 17 de la Declaració dels drets de l'home:

Article 17. Sent les propietats un dret inviolable i sagrat, ningú en pot ser privat, llevat que la necessitat pública, legalment constatada, ho exigeixi evidentment, i sota la condició d'una justa i prèvia indemnització

Amb la Revolució Francesa, arriba l'acompliment d'aquesta evolució. Cerdans i capciners entenen que legalment han perdut el bosc. Mai més serà seu. Quina serà la resposta del cerdà o del capciner que no pot entrar en els terrenys comunals o en els boscs on anava des de sempre, ja que no és propietari de res? No pot obeir tanta injustícia. Les revoltes, el menyspreu de les lleis es multipliquen amb la insuficiència dels efectius de guarda. Ara sí que exploten els boscs sense moderació i no tenen compte de les tanques. Els carboners treballen sense autorització. Cal crear precedents i afirmar drets pel present i el futur.⁴ Des del setembre de 1790, els habitants de Palau i de Puigbalador trenquen les barreres i els ramats entren en les terres privades. Els més eixerits proven d'immiscir-se en el camp dels rics i esdevenir propietaris tot i que els pocs metres quadrats no li permeten gaire de viure. És el moment de la construcció de les feixes, d'aquestes parets que assalten els pendents dels monts. És també el moment de la mala repartició dels antics terrenys comunals favorable als rics. Els més feliços s'adapten i esdevenen masovers de finques importants.

En nom de la propietat, les fargues catalanes agredeixen més el bosc muntanyenc (per produir 100 kg de ferro, cal cremar 25 tones de fusta) que els ramats d'una població miserable. Per tant, el 1763, el rei autoritza la creació d'una farga en Capcir i, fins ara, s'acusa més l'explotació pagesa abusiva. Cal recordar la prudència dels Cònsols de Palau que només permeten, el 1776, de prendre fusta sinó per a la reparació de la seva casa i la llenya.

Les feixes dels s. XVIII i XIX desapareixen avui

Segle XIX

El pagès necessita el seu bosc com pastura. No té cap interès a destruir-lo. No cessa de repetir: sense dret de pastura en els boscs, cap ramats; sense ramats, cap femer; sense femer, cap cultura; sense cultura, cap habitant. És el que explica l'alcalde de Palau al prefecte.⁵ No és el problema de l'administració nacional que no escolta res. En efecte, l'abril de 1840, agafen el ramat de 33 cabres de 26 habitants de Palau que puja a la muntanya.⁶ En la vall de Querol, l'administració forestal reconeix que li cal fusta a desgrat de l'interès justificat dels habitants.⁷ És reconèixer que l'interessa més l'explotació que la protecció. L'única solució és la violència⁸ contra els propietaris forestals.

El 1824, la família d'Oms ven el bosc del Bac de les Planes a Formiguera a Dalbiez, mercader de Perpinyà. L'alcalde, els tinents i la població prohibeixen l'entrada de llur muntanya als obrers. El 3 de maig de 1824, la justícia confirma el dret de propietat de Dalbiez. El 25 de novembre, el toc d'alarma del campanar reuneix els habitants que van al bosc, prenen les destrals dels llenyataires. L'1 de maig, condemnen el poble per la introducció d'animals en el bosc. La nit del 22 al 23 de maig, llancen una bomba en la xemeneia de Dalbiez. A la tardor destrueixen postos amb destrals a la Llaguna i a Formiguera. Finalment Dalbiez ha de renunciar al seu dret de propietat i obté una concessió d'explotació que fixa el nombre d'arbres que pot tallar en vint anys. L'anècdota ens diu que és la comunitat camperola que vol guardar i salvar el bosc.

Els més desgraciats són els guàrdies forestals vistos com domèstics pels seus superiors, mal pagats, exposats als cops dels usuaris dels quals no entenen l'idioma. Els seus riscos són terribles i a vegades són assassinats. Els agrada més encontrar un atropament la violència del qual no arriba habitualment a la mort. La població catalana s'equivoca. Veu l'enemic en aquest obrer tan desdixat com ella.

Al començament de la Segona República, l'afer Colomer és un bon exemple de furor popular.

La plaça Major de Formiguera, lloc de la revolta popular de 1848

S'han escrit moltes coses de la Guerra de les *Demoiselles* en Ariège però triem un exemple català. Després del 24 de febrer de 1848, els capciners pensen que la República els ha alliberat i tornen als boscs. Els guàrdies fugen. El 14 d'abril de 1848, l'Estat Francès reinstal·la els guàrdies amb la presència de l'exèrcit que se'n va després de la instal·lació. Tota la població es troba a la plaça de Formiguera i udola: «Són ladrons. Cal matar-los». El campanar sona el toc d'alarma. Els guàrdies busquen primer la protecció de la fonda Merlat, dit Simonet, però entenen que cal allunyar-se ràpidament. Els uns van a la Llaguna i Montlluís. La població espera els altres a Fetges amb sabres, destrals, bastons i escopetes. Amenacen de cremar la casa de Fetges on s'amaguen dos guàrdies. Dos altres fugen cap a Fontpedrosa i es troben entre els perseguïdors i els obrers de la RN116 en construcció. Els peguen amb bastons, pedres, culates d'escopeta. A la tarda, arriben a Formiguera homes de Relleu, Aiguatèbia, Caudiers per oposar-se a la reinstal·lació de guàrdies que ja no hi són.

Una nova visió del bosc amb el turisme

Amb Jean-Jacques Rousseau des del s. XVIII i més encara al s. XIX amb el turisme, la naturalesa perd la seva funció només agrícola i esdevé un espai de passejada i d'emoció artística.⁹ L'escola de Barbizon veu en l'arbre una bellesa mentre els segles precedents només s'hi veia llenya i fusta d'obra. Es multiplica la presència dels passejaires. Els riscos d'incendi apareixen com una nova forma d'agressió del bosc.

I ara?

Què ens queda avui de les estructures comunitàries? L'administració ha guanyat. Ha reeixit a ésser acceptada i, millor, indispensable. Des del segle XX, si hi ha un problema, parlem a l'Estat, a Perpinyà i, si es pot, a París. Abans, anàvem a pregar Nostra Senyora de Vilanova o la Maredeu d'Err. Era més eficaç una solució que l'altra?

Durant la meua xerrada vam veure la lluita mil·lenària entre la gent que vol llenya i fusta d'obra i els que volen enriquir-se a càrrec seu. Tot això és el passat. Avui el factor més important és el turisme. Fa cent anys qui hauria pensat veure en el bosc de la Mata un parc d'atracció i els refugis de Camporells ocupats pels excursionistes? Els camins ramaders sense animals, hectàrees d'aparcament d'esquí, tantes segones residències sovint buides eren impensables. En aquest context, la fusta perd la seva importància. Les serradores locals desapareixen ja que no poden fer amb adjudicacions massa cares. Cal triar una nova vista del bosc. L'ONF¹⁰ ha provat corregir els errors passats però cal veure que demà el bosc serà el que en faran els polítics, els ecologistes, els usuaris, el que en farem nosaltres.

Notes

- 1- Christine RENDU. Quelques jalons pour une histoire des forêts en Cerdagne : le massif d'Osseja entre 1030 et 1430. *Etudes roussillonaises offertes à Pierre Ponsich*, 1987.
- 2- Véronique IZARD. *La forêt au Moyen Age : enjeux, gestion et mutation d'un espace menacé. Les forêts nord-catalanes du XIIe siècle. Les ressources naturelles des Pyrénées du Moyen Age à l'époque moderne*. Presses Universitaires de Perpignan, 2005.
- 3- ADPO C 2045. Conflent n. 80, 1976.
- 4- Michel BRUNET. *Le Roussillon face à la Révolution Française*. Els trabucaires, 1989.
- 5- Palau de Cerdagne. 1846. Délibérations du Conseil Municipal.
- 6- Palau de Cerdagne. 1840. Délibérations du Conseil Municipal.
- 7- Michel BRUNET *Le Roussillon. Une Société contre l'Etat Eché*, 1986. Page 488.
- 8- Robin ANGELATS *Violence forestière dans les montagnes des Pyrénées-Orientales (1ère moitié du XIXe siècle) Le paysage rural et ses acteurs*. Presses universitaires de Perpignan, 1995.
- 9- CORBIN. *L'avènement des loisirs 1850-1960*. Flammarion, 2001.
- 10- Office National des Forêts.